

Návrh k činnosti č. 1 (dějepis) – KONEC STARÝCH ČASŮ

Cíle: Prací s výroky postav a následnou metodou volného psaní si žáci/studenti uvědomí přelomový význam daného období.

Otázky položené po zhlédnutí filmu

- 1) Co v tomto filmu symbolizuje vídeňský valčík?
- 2) Jak byste na základě zhlédnutí filmu charakterizovali osobnost císaře Františka Josefa I.?
- 3) Každé umělecké dílo, film nevyjímaje, je v určitém ohledu odrazem své doby. Které momenty by mohly souviset s dobou vzniku snímku, tj. s 2. polovinou 80. let 20. století?

Popis činnosti: Učitel rozdělí třídu na 4 skupiny. Každá ze skupin obdrží 12 lístků s výroky filmových postav – Františka Josefa I., Viléma II., průmyslníka Dr. Schönbeck-Mannesmanna a archiváře Václava Kavana – a 4 lístky s jejich jmény. Úkolem každé skupiny je přiřadit správné výroky příslušným postavám (na 1 osobnost připadají vždy 3 výroky). Poté si každá skupina vybere jednu ze čtyř zmíněných osobností (v případě sporů rozhodne pořadí v předchozí aktivitě), přičemž každý z žáků/studentů příslušné skupiny si následně zvolí libovolně jeden z výroků vybrané postavy. Úkolem žáků/studentů je napsat metodou volného psaní stručný komentář k danému výroku. Zájemci na závěr přečtou svůj text před třídou nahlas.

Návrh k činnosti č. 2 (český jazyk a literatura) – VE VÍDEŇSKÉ KAVÁRNĚ*

* *V 19. a na počátku 20. století patřily právě kavárny, resp. hospody a hostince k nejčastějším místům společného setkávání českých vlastenců. Jednalo se o důležitý prostor komunikace české společnosti, v němž byly navazovány sociální kontakty a probírána široká škála témat.*

Cíle: Na základě diskuze nad přečteným textem se žáci/studenti zamyslí nad otázkou postavení tvůrce v dějinách 20. století.

Otázky položené po zhlédnutí filmu

- 1) Znáte některé české nebo zahraniční spisovatele, kteří ve svém díle reflektují první světovou válku?
- 2) Čtete rádi historickou beletrii?
- 3) Jaká pozitiva a negativa s sebou může nést zfilmování literární předlohy?

Popis činnosti: Přečtete žákům/studentům následující slova režiséra Jiřího Menzela, jednoho ze žáků Otakara Vávry (z Úvodu ke knize *Paměti aneb Moje filmové 100letí*):

Ríká se o Otakaru Vávrovi, že je to muž pro každé počasí. Snad tomu tak je. V zemi bohaté na změny režimů se dokázal mezi filmaři vždy udržet na špičce, a snad se nepletu, od každého z minulých režimů, dobrých i zlých, si vysloužil státní cenu. Nutno dodat, že právem. Za každého počasí dokázal natočit filmy, které patří k naší filmové klasice, filmy, na které se můžeme dívat i dnes a obdivovat jejich kvalitu.

Nechte žáky/studenty spontánně reagovat na přečtený text – jaké myšlenky je v této souvislosti napadají, souhlasí/nesouhlasí s uvedeným názorem atd. Následná diskuze by měla reflektovat obecně problematiku postavení tvůrce, jeho tvůrčích možností a osobních postojů v určitém režimu (např. autocenzura, cenzura, nedostatek finančních prostředků). Nabízí se srovnání období okupace, minulého režimu a současnosti. Každý ze žáků/studentů, jenž projeví zájem, by měl mít možnost vyjádřit svůj osobní názor (ostatní ho respektují a nepřerušují). Debatu řídí učitel, jenž zároveň rozhoduje o udělení slova.

Literatura a prameny

- HERESCHOVÁ, Elisabeth: *Mikuláš II. – poslední ruský car*. Liberec, Dialog 1996.
- KRATOCHVÍL, Miloš V.: *Evropa tančila valčík. Evropa v zákopech*. Praha, Československý spisovatel 1982, 2. vydání (1. společné).
- MILOTOVÁ, Nina: *Vídeňský patron. Životní osudy historika a archiváře Václava Kratochvíla*. Dějiny a současnost 5/2012, s. 24–27.
- ŘEZŇÍK, Miloš: *M. V. Kratochvíl a historická beletrie sedmdesátých let. Hledání nových forem a přístupů ve zpracování historických témat*. In: *Život je jinde...? Česká literatura, kultura a společnost v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století*. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 2002, s. 281–288.
- STELLNER, František: *Poslední německý císař. Z německých dějin v epoše Viléma II*. Praha, PANEVROPA 1995.
- URBAN, Otto: *František Josef I*. Praha, Argo 1999.
- VÁVRA, Otakar: *Paměti aneb Moje filmové 100letí*. Praha, Nakladatelství BVD 2011. www.esbirky.cz

EVROPA TANČILA VALČÍK

Cílová skupina: žáci 2. stupně ZŠ (a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií), studenti středních škol a gymnázií
Předměty: dějepis, český jazyk a literatura
Klíčové kompetence: komunikativní, sociální a personální, občanské

Drama/Historický
 Československo, NDR, SSSR
 1989 (premiéra 5. 10. 1989), 98 minut
 Režie: Otakar Vávra
 Scénář: Miloš V. Kratochvíl
 Kamera: Andrej Barla
 Hrají: Jiří Bartoška, Rudolf Hrušínský, Jürgen Frohriep, Andrej Rostockij, Josef Vinklář

Předlohou posledního celovečerního filmu režiséra Otakara Vávry se stala stejnojmenná kniha Miloše V. Kratochvíla, jež zachycuje události předcházející výbuchu první světové války roku 1914. Děj se odehrává paralelně na panovnických dvorech ve Vídni, Berlíně a Petrohradě a prolíná se s osudy českého archiváře Václava Kavana, jehož předobrazem se stal otec autora literární předlohy, historik a archivář Václav Kratochvíl.

[...] snažil jsem se dopátrat pozadí těch otřesů, které tvořily dějiny, což bylo vždycky napínavější a zajímavější než jakákoliv detektivka. Viděl jsem neuvěřitelnou slabost a neschopnost mnoha mocných, kteří řídili státy nebo dělali převraty a revoluce a toto poznání jsem chtěl vyjádřit ve svém posledním filmu „Evropa tančila valčík“.

Otakar Vávra, *Paměti aneb Moje filmové 100letí*

Film „Evropa tančila valčík“ jsme natáčeli v Praze, ve starém císařském paláci u Berlína, protože nový palác na hlavní třídě byl srovnán se zemí, stojí tam teď obchodní dům, a v Petrodvoru u Leningradu. [...] Ve starém Leningradě jsme natáčeli i bělehradskou část exteriérů a reálů, byl to už Orient, který je u nás nenapodobitelný. Dostali jsme dokonce možnost natočit císaře Viléma na muzejním křižníku Aurora, který typem přesně odpovídal císařskému dělovému člumu, kterým Vilém vykonával inspekci v Baltickém moři, když dostal zprávu o sarajevském atentátu.

Otakar Vávra, *Paměti aneb Moje filmové 100letí*

TVŮRČI FILMU

Otakar Vávra (1911–2011) – filmový režisér, scénárista a pedagog FAMU (mezi jeho žáky patřili např. režiséři tzv. české nové vlny 60. let), jedna z předních postav českého filmu 20. století. Do světa filmu vstoupil již na počátku 30. let, kdy natočil krátký experimentální snímek *Světlo proniká tmou* (ve spolupráci s Františkem Pilátem). Mnohá z jeho děl se natrvalo zapsala do dějin české kinematografie.

Výběr z filmografie režiséra Otakara Vávry

Filosofská historie (1937), Cech panen kutnohorských (1938), Dívka v modrém (1940), Pohádka máje (1940), Němá barikáda (1949), Jan Hus (1955), Jan Žižka (1956), Proti všem (1957), Romance pro křídlovku (1966), Kladivo na čarodějnice (1969), Dny zrad (1973), Sokolovo (1974), Osvobození Prahy (1976), Putování Jana Amose (1980), Komediant (1984), Veronika (1985).

Miloš V. Kratochvíl (nar. 1904 ve Vídni – 1988) – historik a archivář, syn historika a archiváře Václava Kratochvíla, autor řady historických románů, novel a povídek, profesor FAMU, dramaturg a scénárista. Realizace filmu *Evropa tančila valčík* se již Kratochvíl nedožil.

Výběr z beletristických prací Miloše V. Kratochvíla

Král obléká halenu (1945), Mistr Jan (1951), Jan Žižka (1952), Jan Želivský (1953), Podivuhodné příběhy a dobrodružství Jana Kornela (1954), Veronika (1956), Komediant (1962), Napoleon z černého ostrova (1966), Dobrá kočka, která nemlsá (1970), Život Jana Amose (1975), Čas hvězd a mandragor (1972), Evropa tančila valčík (1974), Evropa v zákopech (1977).

Knihy *Evropa tančila valčík* reflektuje období let 1905–1914, volně na ni navazuje poslední autorův román *Evropa v zákopech* líčící následně evropské události spojené s válečným rokem 1916. Kratochvíl sbíral materiály pro oba romány 13 let. V těchto dvou knihách vyvrcholila Kratochvílova koncepce románu jako mozaiky: rozmanité dobové dokumenty jsou zde rovnocenné autorskému vyprávění (objevuje se zde řada jednotlivců, avšak chybí hlavní hrdina). V knize vystupují postavy historické – mocní a zaslepení panovníci – a fiktivní. Mezi postavy fiktivní patří i archivář Kavan, který vidí, kam se starý svět řítí. Patří mezi ty, jež jsou vědoucí, avšak nemají moc.

Poznámka na konci knihy *Evropa tančila valčík* (Praha, Československý spisovatel 1982, 2. vydání):
Všechny dopisy, výňatky z deníků a novinové zprávy jsou převzaty z originálů bez jakýchkoli úprav a změn (až na některá krácení). Nezměněn zůstal i zásadní obsah projevů a názorů všech historických osobností, což platí i o výrazných formulacích, z nichž některé dnes zní téměř neuvěřitelně (Vilém II. apod.).

Další spolupráce Otakara Vávry a Miloše V. Kratochvíla na scénářích

Revoluční rok 1848 (režie Václav Krška), Jan Hus, Jan Žižka, Proti všem, Putování Jana Amose (na motivy Kratochvílova románu *Život Jana Amose*), Komediant (podle stejnojmenné Kratochvílovy novely), Veronika (na motivy stejnojmenné Kratochvílovy novely).

PŘEDOBRAZ POSTAVY DR. VÁCLAVA KAVANA

Václav Kratochvíl (1861–1919) – historik, archivář dvorního a státního archivu ve Vídni. Jako první u nás upozornil v roce 1907 na novou holandskou archivní teorii zformulovanou na konci 19. století, jež se používá dodnes (třídění archivního materiálu dle jeho původce). V budově vídeňského archivu zřídil moderní fotografický ateliér sloužící k badatelským účelům (poskytoval reprodukce dokumentů). Spolu s manželkou Ludmilou a dvěma dětmi trávil většinu roku ve Vídni, kde žili uzavřeným rodinným životem (v zaměstnání byli jeho kolegy Němci

a Maďari, s nimiž se ve volném čase nestýkal). Blízké však bylo přátelství Kratochvílovy rodiny s rodinou básníka Josefa Svatopluka Machara, jenž věnoval Václavovi své *Podzimní sonety* (Macharova básnická tvorba se pod Kratochvílovým vlivem, který mu opatroval ukázky z historických pramenů, obrátila k podnětům s historickou tematikou). V době první světové války byl Kratochvílovi svěřen k prozkoumání do Vídně převezřený srbský státní archiv. Podle Macharových vzpomínek policie v té době střežila každý Kratochvílův krok, denně musel vykazovat přehled svého výzkumu. Studoval prý dnem i nocí (podezřelé materiály nosil pod šaty na prsou z úřadu) a pokud nalezl jméno či zmínku o některém *našem člověku*, spálil celý akt. Po skončení války byl Kratochvíl ustanoven komisařem tzv. likvidační komise, jež byla pověřena předáním archiválií českého původu z Vídně do českých archivů. Podlomené zdraví způsobené útrapami válečných let zapříčinilo jeho předčasnou úmrtí nedlouho po vzniku Československa v dubnu roku 1919.

Zajímavosti

- Na krásném modrém Dunaji (*An der schönen blauen Donau*) – jeden z nejznámějších valčíků rakouského hudebního skladatele Johanna Strausse mladšího (1825–1899 Vídeň). Původně byl vytvořen pro vídeňský mužský pěvecký spolek Wiener Männergesang-Verein. Od počátku byl koncipován ve dvojí verzi – pro orchestr a pro mužský sbor. Koncem roku 1866 vznikla orchestrální podoba. Teprve pak vytvořil Strauss verzi pro mužský sbor a klavír, která poprvé zazněla 15. 2. 1867. Valčík byl od 80. let 19. století až do doby krátce po druhé světové válce vnímán jako neoficiální rakouská hymna. Vídeňský valčík ve filmu symbolizuje starý, odcházející svět.
- Panoptikum – slovo pocházející ze starořeckého *panoptikon* (tj. vše k vidění), označovalo sbírku zajímavých předmětů nebo rarit (např. skokové figuríny, tělesné anomálie).
- Vilém II. (1859–1941) – německý císař a pruský král – byl následkem komplikovaného porodu tělesně postižen. Ochrnula mu levá paže, kterou měl proto kratší, a pravděpodobně také celá levá polovina těla. Kvůli tomuto fyzickému handicapu trpěl komplexem méněcennosti. Od deseti let se u Viléma projevovaly též silné bolesti v levém uchu. Zatímco císař František Josef I. proslul svou nedůvěrou ke všem výtoky moderní civilizace, Vilém II. zastával postoj zcela opačný – byl například velkým obdivovatelem automobilů.
- Scéna, v níž mladí muži vběhnou do kavárny *Zentral* a pokřikují *Serbien muss sterbien!* (*Srbsko musí zemřít!*) – jedná se o příslušníky tzv. buršáckých spolků (něm. *Burschenschaften*, *der Bursch* = mladík, jinoch). Tyto německé studentské spolky vznikaly po roce 1815, byly liberálně a patrioticky zaměřené. Postupem času se však jejich představy a cíle měnily, takže od konce 19. století už měly výrazně konzervativní a nacionalistické zaměření.
- Před první světovou válkou žila v hlavním městě habsburské monarchie Vídně početná česká menšina (po Praze se jednalo o město s největší českou populací). Zánik monarchie s sebou přinesl masivní vlnu vystěhovalectví.
- Otázkou, kdo rozpoutal první světovou válku, se zabývala celá řada historiků. Zatímco bezprostředně po skončení války byli za hlavní viníky považováni Němci, později bylo toto jednostranné stanovisko opuštěno. Jistý podíl viny na vzniku tohoto vojenského konfliktu nesly všechny zúčastněné mocnosti. Vilém II. o celoevropskou válku nestál a snažil se jí zabránit.
- Ze tří panovníků vystupujících ve filmu se dožil konce války pouze Vilém II., jenž byl nucen strávit konec života v exilu v Nizozemí. František Josef I. zemřel 21. 11. 1916, Mikuláš II. byl zavražděn s celou svojí rodinou v době ruské občanské války bolševiky v Jekatěrinburgu (17. 7. 1918).
- Filmový plakát – autorem je grafik, ilustrátor a filmový výtvarník Zdeněk Vlach (1942–1999), jenž vytvořil v letech 1970–1989 203 filmových plakátů (jednalo se především o zahraniční snímky uváděné v našich kinech). Je např. autorem plakátu k trezorovému snímku *Ucho* (1970), který šel do distribuce až v roce 1990.

